

Kultur

Lone Nikolajsen

Som barn af det ungarske mindretal i Ceausescus Rumænien har grænser altid spillet en påtrængende og meget konkret rolle i forfatter György Dragomán's liv. For ham er Europas store opgave derfor at holde grænserne åbne, mens litteraturens opgave er at holde mindet om Europas voldelige fortid i live – så den ikke gentager sig

György Dragomán håber stadig på en stærk europæisk union med åbne grænser, økonomisk lighed og kulturel udveksling. »Men jeg tror ikke, det nogensinde vil blive sådan. Som forfatter kan jeg tillade mig at være en pessimistisk idealist, og det er det, jeg er«

 Malene Lauritsen

 19. oktober 2018

 Kommentarer (1)

Da den ungarske forfatter György Dragomán var 16, tog han og nogle venner på skovtur i det bakkede landskab nær den østrigske grænse. Året var 1989, Jerntæppet adskilte stadig Øst- og Vesteuropa, og det var netop året forinden lykkedes Dragomán's familie at flytte til Ungarn fra Ceausescus Rumænien, hvor de havde tilhørt landets store ungarske mindretal.

Familien havde endnu ikke fået nogen pas, men friheden var alligevel mærkbart større i Ungarn. Den unge György, hans nye venner og hende, der senere blev hans kone, havde pakket madpakke og tæpper, som de foldede ud i skoven på en af årets første varme forårsdage.

»Først da vi gik ud af skoven igen, opdagede vi nogle store skilte, hvorpå der stod, at dette var en grænsezone, som ikke måtte betrædes, og hvor man kunne blive skudt uden advarsel,« fortæller Dragomán på den højloftede café i Berlins Literaturhaus.

»Vi havde lige siddet og følt os så frie, mens vi i virkeligheden havde været i livsfare. Vi havde ikke set grænsehegnene længere fremme, for det kunne man ikke i det bakkede skovområde. Det var et chok. Jeg blev ved med at tænke på grænsen, der både var så nærværende og så fjern i det øjeblik.«

Få måneder senere, den 19. august 1989, fandt fredsdemonstrationen 'Den paneuropæiske picnic' sted i det samme grænseområde. 600 DDR-borgere flygtede fra Ungarn til Østrig, mens grænsevagterne på trods af befalinger om at skyde bare så til. Begivenheden står som en af milestenene på vejen mod Jerntæppets fald, og knap en måned senere kunne DDR-borgere frit krydse først den ungarske og så den østrigske grænse.

Herefter blev grænsen bare et endnu mere konkret og påtrængende fænomen i György Dragománs liv.

»Med åbningen kom en masse rumænske smuglere. Jeg talte både ungarsk og rumænsk flydende, og det blev et af mine første job at tolke for grænsevagterne. Nogle af dem, jeg tolkede for, var smuglere, andre havde bare begået en fejl og f.eks. erstattet en rigtig nummerplade med en hjemmelavet af pap. Jeg blev en del af systemet uden at ville det og så, hvordan regler blev håndhævet på en meningsløs måde. Jeg lærte en masse om, hvor stort et ansvar det var at vælge de rigtige ord, når jeg oversatte et spørgsmål eller et svar. I sådan en situation er der stort pres på en fra begge sider. Det var lærerigt for mig som forfatter.«

Isolation er undertrykkelse

György Dragomán har siden 2002 udgivet tre romaner (hvoraf Den hvide konge udkom på dansk i 2008) og to novellesamlinger, der alle sammen beskæftiger sig med vold, hverdagslivet i et diktatur og omstillingen efter et diktaturs fald. Som ungarer i Rumænien har han oplevet gradvis udstødelse af et etnisk mindretal, som bosiddende i Budapest er han borger i EU's mest genstridige, mindst demokratiske medlemsland, og hans bøger rummer knivskarpe, stærkt anfægtede og fintfølende beskrivelser af Østeuropas nyere historie.

Derfor er jeg mødtes med ham for at høre om hans syn på Europas nutid og fremtid. Det er tydeligt, at han ikke mener, det spørgsmål kan besvares meningsfuldt uden at forholde sig til den umiddelbare fortid, som hans liv er formet af. De to store begivenheder i hans levetid har været murens fald og EU's østudvidelse, hvor også Ungarn blev medlem.

📷 Malene Lauritsen

»At krydse grænser var altid angstfuldt i min barndom,« siger Dragóman. »Man var altid i en underlegen position, hvor grænsebetjentene kiggede vurderende på en og afgjorde, hvor man måtte bevæge sig hen. Det, EU kom til at handle om for mig, var, at man kan sætte sig i en bil og køre til Spanien uden at blive stoppet. Det kan jeg ikke komme mig over, det fryder mig stadig.«

Dragomán ser stadig åbne indre grænser som en forudsætning for et frit, fredeligt og velstående Europa som det, han hylder i sit essay »My Mother, Europe« fra 2010. Det var, forklarer Dragomán, en mere optimistisk tid end nu, hvor Brexit er undervejs, og Ungarns forhold til EU mildest talt er anspændt efter premierminister Viktor Orbáns indskrænkninger af friheds- og borgerrettigheder i landet.

Tendensen til, at man rundt om i EU i stigende grad insisterer på at øge den nationale suverænitet, ser Dragomán som en reaktion på en økonomisk ulighed, der kommer af manglende politisk ledelse på fælles europæisk niveau. Selv om »drømmen om et føderalt Europa aldrig var særlig godt planlagt«, er Dragomán stadig tilhænger af den.

»Man regnede med at finde ud af det hen ad vejen, og at nationale politikere bare ville give deres magt fra sig. Det var meget optimistisk, jeg ser det ikke ske nogen steder. Allermindst i Ungarn. Men jeg ønsker stadig en stærk europæisk union med åbne grænser, økonomisk lighed og kulturel udveksling, hvor alle minoritetsrettigheder bliver respekteret, og den fælles økonomi er velfungerende. Det er det håb, jeg abonnerer på, men jeg tror aldrig, det vil blive sådan. Som forfatter kan jeg tillade mig at være en pessimistisk idealist, og det er det, jeg er.«

Om få uger udgiver György Dragomán sin tredje novellesamling, hvis tekster kredser om fængsler, fanger og flugtscenarier. Når man taler med Dragomán om Europa, er det tydeligt, hvor definerende hans førstehåndserfaringer med lukkede grænser, ufrihed og isolation har været.

»Hele min eksistens har handlet om isolation. I min opvækst i Rumænien var afstandene enorme, i forhold til hvad de er nu. Fra min fødeby Targu Mures lå nærmeste by 90 km væk, men der var hverken direkte bus eller tog, så det tog seks eller ni timer. På den måde holdt man byerne isoleret. Isolation var og er et redskab til undertrykkelse af befolkningens frihed. Da vi flyttede til Ungarn, var det bare 700 kilometer, men det var som at flytte til den anden side af Jorden.«

Væbnede konflikter

Som led i den bølge af revolutioner, der skyllede gennem Sovjetrepublikkerne i 1989, blev Den Ungarske Folkerepublik til republikken Ungarn, mens Ceausescu blev afsat,

rettsforfulgt og henrettet i Rumænien. Mens regimeskiftet i Ungarn var forbundet med eufori og fremtidstro, var Rumænien den eneste af de tidligere Sovjetlande, der omstyrtede kommunistregimet ved vold. Også i Dragománs hjemby Targu Mures var der voldelige optøjer. Dragomán ser dem som et resultat af den rumænske nationalisme, der gik forud for styrets fald.

»Efter regimeskiftet var min hjemby et af de første steder, hvor folk slog hinanden ihjel på gaden på grund af etniske spændinger. Skolen, jeg gik i som barn, var delt op i henholdsvis en ungarsk og en rumænsk elevgruppe. Det var en uformel opdeling defineret af den praktiske omstændighed, at vi havde forskellige modersmål. Uden for skolen var der ingen adskillelse, halvdelen af mine venner var rumænske, den anden halvdel var ungarske. Vi legede sammen og sloges sammen mod drengene fra de andre gader. Det var ikke etnicitet, der skilte os ad. Men gradvist blev adskillelsen mellem ungarere og rumænere mere udtalt i skolen, efterhånden som den rumænske nationalisme blev stærkere. Min familie flyttede til Ungarn, så snart vi kunne komme til det.«

Erkendelsen af, at væbnede konflikter kan opstå ganske pludseligt, præger Dragománs syn på Europa.

»Som forfatter skal man tit sidde i paneldebatter eller som her i et interview og komme med definitioner på, hvad Europa er, og hvad det vil sige at være europæisk. Jeg har en trist, kynisk, men funktionel definition: Europa er et sted, hvor folk hader hinanden på en kultiveret måde. Når jeg tænker på Europa, tænker jeg altid på det had, man tror, man har lagt bag sig. Jeg tror, det meget hurtigt kan dukke op igen.«

Dermed ikke sagt, at man kan glemme alt om fredelig sameksistens. Konflikterne udspringer ifølge Dragomán netop af, at man har skærmet sig for meget af for hinanden: »Østeuropas historie handler om, at vi er meget ligesom vores naboer, men grænserne forhindrer os i at se det. Mistroen til naboerne bliver forstærket af lukkede grænser og svækket af åbne. Jeg er idealist og tror på, det skal være muligt at tale sammen. Med åbne grænser er man nødt til at finde en måde at sameksistere på. Med lukkede grænser kan det blive grimt, når de falder.«

Altid mellem to krige

For tiden bor György Dragomán i Berlin med sin kone og deres to børn. Han har fået et års arbejdsstipendie på Berlins Wissenschaftskolleg, som på mange måder er indbegrebet af den kosmopolitiske utopi, han abonnerer på. Her får videnskabsfolk og forfattere fra hele verden et år til at fordybe sig i deres arbejde og udveksle viden med hinanden.

Dragomán skal bare bruge et kontor og et bibliotek for at arbejde, men sætter også pris på inspirationen fra videnskabsfolkene omkring ham. Og på, at hans børn på tolv og seksten får lært bedre tysk. Han regner det ikke for en særlig attraktiv mulighed for dem at læse videre i Ungarn. Da han selv studerede i halvfemserne, var der velfinansierede eliteprogrammer og en fornemmelse af fuld adgang til viden. Nu er uddannelsessystemet underfinansieret og præget af lærerflugt.

Dragomán fortæller om en irsk ven fra sin James Joyce-læsekreds i Budapest, der i forbindelse med Brexit-forhandlingerne om den britisk-irske grænse har sagt, at han stadig ved, hvor hans bedstefar begravede våbnene i haven. Godt nok i spøg, men ikke desto mindre tager Dragomán mindet om Europas voldelige fortid alvorligt. Den er nødvendig at huske på, hvis man vil have fred og frihed, og det er bl.a. derfor, han skriver om den i sine bøger.

»Da jeg skrev min første bog, der handler om et folkemord, blev jeg spurgt om, hvor og hvornår den foregik. Jeg svarede altid: I Europa mellem to krige. Vi befinder os desværre altid mellem to krige, spørgsmålet er bare, hvornår den næste kommer. Og hvordan en krig vil se ud nu med de teknologiske fremskridt. Det er ikke til at vide. Det kunne man skrive mørke science fiction-historier om – og det gør jeg så også.«

Empatien er et biprodukt

»En af de vigtigste ting i mine bøger er beskrivelsen af, hvordan man bliver voldelig uden at tænke over det,« siger Dragomán. »Man slår hinanden som en automatiseret reaktion, volden er et sprog, man glider over i. Og vold udspringer af sprog.«

Både i Ungarn og Polen ser han, hvordan politikere i stigende grad bruger militære vendinger og metaforer: »Næsten alt billedsproget handler om forsvar, angreb, kamp og fjender. Premierministeren kaldte en meget populær sanger for en af sine bedste soldater. Men han var aldrig soldat, han var sanger. På den måde bliver politisk retorik et filter, man sætter for øjnene. Som forfatter må man tage det filter fra og insistere på, at man kan skrive en monolog fra et hvilken som helst perspektiv. Det er det, litteratur kan.«

«Hvordan kan litteraturen det?»

»Poesi rens sproget, fordi det handler om, hvad ordene virkelig betyder. Det er ikke meget, man kan gøre som forfatter, men det er vigtigt at tænke grundigt over sproget. Som forfatter er det eneste, man kan tro på, at man er nødt til at skrive om virkeligheden, så folk kan føle empati med andre end deres nærmeste og ligesindede. Politik gør sprog til propaganda. Litteratur bør gøre det omvendte: tale om virkeligheden, så det er muligt at have forskellige holdninger og meningsfulde diskussioner.«

«Hvis poesi renser sproget, hvad gør fortællende prosa som den, du skriver, så?

»En roman kan komprimere historien. Mine bøger er ikke historisk præcise eller faktatjekkede, men de foregår på et bestemt sted i verden på et bestemt tidspunkt og kan give en fornemmelse af at være til stede der. Det er det, romaner kan. Den største kompliment jeg har fået, er breve fra eksilrumænere, som har sagt, at min roman Den hvide konge om en 11-årig dreng i Ceausescus Rumænien har fået deres partner til at forstå, hvor de kom fra. Det er det, litteratur kan gøre: træne en i empati, i at forstå en selv og andre mennesker. Jeg tror, litteraturen er det redskab, der er bedst til at udvikle empati. Bedre end film, fordi man er nødt til selv at tage del for at læse en bog.«

Dragomán beskriver sig selv som en romantiker, der tror på katharsis: »Bøger kan tage en gennem en rensende oplevelse eller erfaring. Man kan føle empati, endda med undertrykkeren. Det tror jeg er godt. Man er nødt til at finde deres menneskelighed for at forstå dem. Og på den baggrund kan man så konfrontere dem. Bøger kan også lære en at huske. Det er meget vigtigt. Erindring er en tricky disciplin, der nemt kan forvandle sig til amnesi eller nostalgi, men erindring er ingen af de to ting. Romanen hjælper en til at erindre begivenheder, så man ikke gentager dem.«

«Er det litteraturens opgave at styrke læsernes empati og gøre dem til fredelige borgere?

»Jeg tror, man skal skrive den bedst mulige bog. Og jeg tror ikke, det er muligt at skrive eller læse god litteratur uden empati. Litteratur uden empati er propaganda. Så svaret på dit spørgsmål er ja, men på en indirekte måde: Empatien er et biprodukt. Det er en forfatters opgave at gøre det muligt at se verden med andre øjne, men man kan ikke arbejde ud fra, hvordan man vil præge sine læsere. Det ville være hybris. Man kan bare arbejde ud fra, at man vil skrive en velfungerende historie om nogle ting, der betyder noget for nogen.«

»Etableringen af EU, og at grænserne blev åbnet, er i mine øjne stadig den mest positive ting, der kunne være sket,« fortsætter Dragomán. »Jeg tror ikke, der er andre veje frem. Jeg har set, hvad isolation gør ved et land, og jeg håber kun på mere åbenhed. Jeg tror, en stor del af EU-skepsissen handler om økonomisk ulighed mellem landene. Ungarn er efter 30 år stadig ikke oppe på Østrigs velstandsniveau. Og før Jerntæppet blev brudt ned, var der ikke lige så stor forskel på rig og fattig i Ungarn som nu, hvor oligarker ejer halvdelen af landet, mens andre tjener 200 euro om måneden. Lige nu er der en stor nostalgi efter gamle dage.«

Dragomán siger, det er nemt at bebrejde EU for den udvikling, men mener, at det i højere grad er korrupsionen i det ungarske samfunds skyld. Og korrupsion bekæmpes bedst med

en fri presse, men den bliver også mere og mere trængt i Ungarn. Selve nostalgien kan bekæmpes med ordentlig litteratur:

»Bøger kan hjælpe en til at huske, hvad der faktisk er sket. Det er meget vigtigt. Det er sådan, man lærer sig selv bedre at kende, og sådan man kan ændre sig. Jeg bliver ved med at skrive om krig og konflikter. Som idealist håber jeg, vi kan holde våbnene begravet.«

Få Lone Nikolajsens artikler på mail

Tilmeld